

Liudas GLEMŽA,
Vytauto Didžiojo universitetas

XVIII a. pabaigos keliauninko Carlo Feyerabendo Kauno apylinkių aprašymas

Reikšminiai žodžiai: *Pažaislio vienuolynas, Jonava, Kosakovskiai, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, svetimšalių išpūdžiai.*

Iš Dancigo kilęs Carlas Feyerabendas (1775–1824 ar 1829 m.) keletą metų gyveno Livonijoje, iš kur sugrįžęs paskelbė keturių tomų veikalą *Kosmopolitinės kelionės Prūsijoje, Livonijoje, Kuršo krašte, Lietuvoje, Volynėje, Galicijoje ir Silezijoje 1795–1798 m.*¹ Šio kūrinio antrajame tome aprašyti keliautojo išpūdžiai apie Kauną, Gardiną ir Vilnių. Atskiras skyrius, pavadintas „Dvidešimt devintuoju laišku“, yra skirtas Kauno apylinkėms². Iš pasakojimo sužinome, kad pasiekęs Kauną autorius aplankė Pažaislio vienuolyną, vėliau kelias savaites praleido viešėdamas Jonavoje, o prieš grįždamas į Kauną dar apsilankė ir Ukmergėje. Pačiam Kaunui keliautojas knygoje dėmesio visai neskyrė, nors šiame mieste buvo palikęs bagažą, kurį susirinko prieš išvykdamas į Gardiną.

Pasakojimas turi pragmatinę-didaktinę reikšmę – skaitytojas ne tiek supažindinamas su kelionės maršrutu, kiek perteikiami kelionės išpūdžiai. Mėgindamas apžavėti autorius nevengia ir fantazijos. C. Feyerabendas buvo protestantas, todėl pasakojimas apie Pažaislio vienuolyną pašiepia kamaldulių gyvenimo būdą ir katalikų tikėjimo papročius. Vis dėlto keliautojo istorijoje daug vertingų žinių apie vienuolyną ir vienuolių gyvenimą³. XVIII a. pabaigos Lietuvos mažųjų miestų ir miestelių apvertkina būklė keliautojui kėlė

¹ C. Feyerabend, *Kosmopolitische Wanderungen durch Preussen, Liefland, Kurland, Lithauen, Vollanden, Gallizien und Schlesien in den Jahren 1795 bis 1798: in Briefen an einen*, Bd. I–IV, Dantzig, 1798–1803.

² *Op. cit.*, Bd. II, Dantzig, 1800, p. 469–500.

³ Plačiau žr. Mindaugo Paknio komentarą: *Pažaislio legendos ir tikrovė: vienuolyno XVIII–XIX a. aprašymai*, parengė ir vertė M. Paknys, Vilnius, 2014, p. 67–68.

nuostaba⁴, todėl Jonavą jis prilygino kaimui, bet rado ir teigiamų miestelio tvarkymo pavyzdžių.

Antroje dalyje C. Feyerabendo dėmesio centre atsidūrė keturi broliai Kosakovskiai – Vitebsko ir Breslaujos vaivada Mykolas Kosakovskis (Michał Kossakowski), Livonijos kaštelionas Antanas Kosakovskis (Antoni Kossakowski), Livonijos vyskupas Juozapas Kazimieras Kosakovskis (Jozef Kazimierz Kossakowski) ir paskutinis LDK etmonas Simonas Kosakovskis (Szymon Kossakowski)⁵. Jie visi 1792 m. prisidėjo prie Rusijos imperijos remiamos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos kūrimo ir veiklos, o kilus 1794 m. sukilimui buvo nušalinti nuo valdžios ir net du iš jų už išdavystę nubauti mirties bausme. Šaltinyje veikiausiai atsispindi ir vietinių bajorų istorijos, kurias keliautojas įpina į savo pasakojimą. Pavyzdžiui, didžiausiu piktadariu nurodomas M. Kosakovskis, o J. K. Kosakovskis yra teisinamas, kaip priėmęs neteisingus politinius sprendimus. Aprašydamas XVIII a. pabaigos įvykius C. Feyerabendas negaili liaupsių neseniai numalšintam 1794 m. sukilimui, taip pat jo dėmesio sulaukė Abiejų Tautų Respublikos palikimas, o valstybės likvidavimas vertintas kaip neteisėtas Rusijos imperijos ir jos sąjungininkių prievartos aktas⁶.

Nors „Dvidešimt devintas laiškas“ datuotas 1799 m., jame aprašomi 1796 m. antrosios pusės arba 1797 m. kelionės Lietuvoje išpūdžiai, nes būtent 1796 m. Prancūzijos generolai Napoleonas Bonapartas ir Jeanas Victoras Morau prieš Austrijos ir Pjemonto kariuomenes pasiekė reikšmingas pergalės⁷, žinios greit pasklido po Europą; šie įvykiai neliko nepastebėti 39 metų amžiaus Rusijos generolo Andrew Fenshaw, ką tekste tvirtina ir pats kelionių aprašymo autorius.

Į Kauno istorijos metraščio leidėjų akiratį su Kauno apylinkėmis susijusi C. Feyerabendo knygos dalis pateko prieš kelerius metus. Gavus Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ vadovybės leidimą, metraščio redkolegija įgijo teisę pasidaryti kopiją ir parengti su Kaunu susijusios šaltinio dalies publikaciją. Centrui kopijas iš Peterburgo Ermitažo muziejaus bibliotekos 2002 m. atvežė istorikas Vytautas Jogėla⁸. Publikacijos paruošiamiesiems darbams užsitęsęs, Mindaugas Paknys pirmas paskelbė C. Feyerabendo ištrauką originalo kalba

⁴ B. Struck, Historical regions between construction and perception. Viewing France and Poland in late – 18th and early – 19th century, *East Central Europe / L'Europe du Centre Est. Eine wissenschaftliche Zeitschrift*, vol. 32, I–II (2005), p. 95–96.

⁵ V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794 metais*, Vilnius, 2003, p. 79–80.

⁶ B. Struck, *Terra Incognita, European Civilisation and Colonised Land. Poland in Mid-Eighteenth Century to Mid-nineteenth Century, German Travel Accounts, Unravelling Civilisation: European Travel and Travel Writing*, ed. H. Schulz-Forberg, Brussels, 2005, p. 170.

⁷ Płg. R. Bielecki, *Encyklopedia wojen napoleońskich*, Warszawa, 2002, s. 300–301, 416.

⁸ Kopija yra saugojama Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ archyve (bylos nr. 316).

su vertimu į lietuvių kalbą, kuriame aprašytas Pažaislio vienuolynas⁹. Kauno istorijos metraščio redkolegija nusprendė paskelbti viso teksto vertimą į lietuvių kalbą, nepaliekant nuošalyje ir C. Feyerabendo eilių, kurioms, pasak paties autoriaus, įkvėpimą sužadino Pažaislio vienuolyno vaizdas.

Publikacija

Carl Feyerabend, *Kosmopolitische Wanderungen durch Preussen, Liefland, Kurland, Lithauen, Vollanden, Gallizien und Schlesien in den Jahren 1795 bis 1798: in Briefen an einen*, Bd. II, Dantzig, 1800, p. 469–500.

„Dvidešimt devintas laiškas“,
Kaunas, 1799

Gerą mylią už miesto yra labai garsus atsisakyrių ordino vienuolynas. Jis stovi ant nemažo kalno, kuris vadinamas Taikos kalnu, taip apsuptas tankių miškų, kad matyti tik aukščiausia bažnyčios smailė. Gražus, žviturus Nemunas teka pro pat sodą ir čia atsiveria vienas iš puikiausių ir žavingiausių vaizdų šioje žmonių negyvenamoje vietovėje. Gamtai čia tenka didžiausias vaidmuo, menas apsiribojo tik pastatu. Dangų siekiančios eglės ir šimtamečiai ąžuolai čia suteikia pavėsį, pro kurį retai prasiskverbia saulės spindulys. Beveik amžina, gąsdinanti tamsa viešpatuoja šiose vietovėse. Griaustinis pradunda virš medžių ir atsiliepia šimtabalsis aidas.

Geresnės vietos nebuvo galima parinkti, kad amžina vienvė bėtų geistina. Čia ilgesys atsisako visų savo troškimų ir vilčių; čia siela pakyla tyliai iškilmingai maldai; čia viskas verčia mąstyti apie Dievą ir ateitį, o šios mintys neįsiskaičija gyvenimo siautuly. Pažemintas piligrimas, pasisotinęs jį supusių kvailysčių, pavargęs nuo dykaduonių, kurie jam lipo ant sprando, čia kadaise užsidarė ir nuo to laiko jo gyvenimas bėgo taip džiaugsmingai, kaip veidrodinis Nemuno, supančio jo vienvė, paviršius. Kikiliai ir lakštingalos surengdavo jam nuostabi koncertą, visa gamta alsavo džiugesiu ir į jo sielą grįžo ramybė. Pavėsingo ąžuolo prieglobstyje šnabzdant baltajai tuopai sėdėdavo šis kankinys, ramiai žvelgdavo į baisią praeitį ir džiaugėsi geresne ateitimi. Medžiai jam teikė paguodą, ramybė ir taika sugrįžo į jo sužeistą širdį ir jo sielai atsivėrė didžioji mintis: čia, šioje vienvėje, tapk pats sau viskuo! – nuostabus vaizdas, dabar jau vargu berandamas net su žiburiu! –

Šiuo metu šioje vienvėje gyvena apie 20 vienuolių. Ar jie čia visi surado nusiramimą, sunku pasakyti! Iš kai kurių vis tik matyti toks pasitenkinimas, kuris toks malonus širdžiai ir kuris padeda užmiršti prabėgusių dienų kančias. Be trijų žinomų ordino narių priešai, šie vienuoliai dar turi duoti amžinos tylos įžadus. Tik priorui leidžiama šnekėti ir jis kartais atleidžia savo vienuolius kelioms

⁹ Pažaislio legendos ir tikrovė..., p. 67–75.

valandoms nuo jų tokio nenatūralaus įžado, kurį išrado nutolimas nuo tikrovės ir pašventino beprotybė. Jeigu atvyksta svetimi žmonės, kurie nori apžiūrėti vienuolyną, tai priorui leidžiama juos vedžioti, parodyti visas įžymybes ir naudotis savo liežuviu. Prie jo prisijungia dar pora vienuolių, kurie taip pat turi leidimą kalbėti. Kiti eina nebylūs, skaičiuoja savo rožinio rutuliukus ir vis paliečia savo gobtuvą, nepakeldami akių.

Vienuoliai gyvena ne vientisame pastate, o mažose, viena nuo kitos atskirtose celėse. Šios celės labai švarios ir malonios ir jose yra, be gyvenamojo kambario, dar tam tikra maldos patalpa su paprastu altoriumi. Prie kiekvienos celės yra mažas aptvertas darželis, kuriame savininkas gali dirbti savo laisvalaikiu. Čia jis paprastai praleidžia laiką, kuris jam lieka nuo maldos ir kitų dvasinių užsiėmimų. Čia jis įrengia gėlių lysves arba pasisodina keletą vaismedžių, kiekvienas pagal savo skonį. Kai kurie iš šių darželių įrengti su didele meile ir malonūs akiai. Be to, vienuolynui dar priklauso du dideli, aukštų sienų apjuosti sodai, kuriuose užauga puikiai visoje apylinkėje vaisiai. Šiais sodais šiaip jau ypač nesirūpinama; žolė auga uolekties aukščio, joje ganosi vienuolyno gyvuliai; medžiai palikti savo ir gamtos valiai ir visgi teikia gausių gėrybių. Retai aš ragavau skanesnių vaisių.

Iš vienuolyno aplinkos vienuoliai retai teišcina, iš šios vietovės beveik niekada. Jeigu jie turi dispensą, tai eina į pakalnėje esančią užėigą, išgeria butelį alaus ir pasirūpina pasaulietiniais reikalais. Jie gyvena gerai, nors ir atsisakę visų žemiškų gėrybių; tačiau tarp jų įmitusių veidų pamatysi rečiau nei kituose vienuolynuose.

Kiemas priešais bažnyčią kvadrato formos, gražiai išgrįstas, jame yra ir fontanas. Didžiajame sode, visai šalia tvoros, yra įrengtas tam tikras belvederis, iš kurio atsiveria puikus vaizdas į abu Nemuno krantus. Ši nuostabi aikštelė man vertingesnė nei brangenybės ir stebuklingi daiktai, kuriuos man čia parodė. Nors šių vienuolių pasninkai labai griežti, tačiau jie moka juos palengvinti įvairias delikatesais, kuriuos jiems iš dalies teikia gamtos gėrybės.

Dukart per metus čia vyksta dideli, labai žymūs atleidai ir tuomet ši neapgyvendinta vietovė knibžda nuo įvairiausių žmonių, kurie čia atvyksta iš visos Lenkijos ir Lietuvos. Anksčiau nebuvo naujiena, jei čia susirinkdavo 30 000 žmonių, kad gautų atleidimą už savo nuodėmes arba, jeigu pasitaikys proga, kad jas padidintų. Tik šiom dviem dienom leidžiama moterims ateiti į bažnyčią; šiaip niekuomet. Kai didžiųjų atleidų diena pračina, vienuoliai rūpestingai išvalo bažnyčią ir ją išmilko – tai toks galantiškumas, kuris neteikia garbės ponioms. –

Šio vienuolyno fundatorius yra grafas Kristupas Pacas, Lietuvos didysis kanceleris, kuris 1674 m. padėjo jo pamatus ir jo statybai išnaudojo virš 800 000 talerių. Jo ir jo žmonos portretai kabo bažnyčioje šalia didžiojo altoriaus, tačiau jie nepatrukia dėmesio. Pati bažnyčia yra puiki; viskas joje iš juodo marmuro, kurio čia panaudota su kaupu. Abiejose altoriaus pusėse yra puikūs ir reti paveikslai. Kupolas, pro kurį į bažnyčią krenta daugiausia šviesos, išgražintas nuostabiais lipdiniais ir žaviais žymiausių menininkų paveikslais. Didžiausias šios bažnyčios trūkumas yra jos tamsumas, kuris įėjus sukelia šurpą, tačiau neleidžia aiškiai

pamatyti visų grožybių. Pagrindinis altorius puikiai padarytas ir papuoštas nuostabiais paauksavimais. Visi kiti altoriai ir viskas, kas matosi, – gražūs mišių rūbai, puikūs sidabriniai ir auksiniai indai, trumpai tariant, viskas rodo vienuolyną esant turtingu. Atvykus rusams dalis brangiausių šventų indų buvo paslėpti, kad godžios akys nepamatytų visų turtų. Nuo to laiko paslėptos šventenybės dar neišvydo dienos šviesos. Tačiau ar šis nusikaltimas duos vaisių ir ar pagaliau neateis eilė šitoms pernelyg didelėms brangenybėms, kai tuo pat metu iš vargšų buvo atimta viskas iki paskutinio siūlo galo – to reikia laukti!

Koplyčių yra tikrai daug; beveik visos jos gražios ir didelės. Tik viena man pasirodė keista dėl vadinamojo stebuklingo paveikslas. Keistas paveikslas virš altoriaus iš pirmo žvilgsnio patraukė mano dėmesį. Aš pamačiau, ko aš negalėjau tikėtis ir net pagalvoti, kas mane pirmiausia priverstė nenoromis nusišypsoti – aš pamačiau Kristų ant kryžiaus – „ristum teneatis“¹⁰ – su asilo galva¹¹. Su tokia pakvaišusia idėja man dar niekada neteko susidurti ir todėl man atėjo į galvą mintis, kad čia turi slėpti viena iš šimto tūkstančių stebuklingų istorijų, kurių katalikų bažnyčia visuomet turi atsargoje. Iš tikrųjų taip ir buvo; nes vos aš pasiteiravau apie šio reto paveikslas kilmę, mano vadovas su šventu naivumu papasakojo tokią linksną istoriją:

Kai grafas Pacas pastatydino šią bažnyčią, jis gavo ypatingo atsitiktinumo dėka, kuris taip pat buvo stebuklas, šį malones teikiantį paveikslą ir jam buvo užtikrinta, kad šį paveikslą tapė šventasis evangelistas Lukas ir jis turįs galią išgydyti visas ligas sukalbėjusiam jau pirmąją maldą žmogui. Grafas netikėdamas tuo ar dėl to, kad jam pačiam paveikslas atrodė gana juokingas, liepė uždažyti asilo galvą ir jos vietoje nupiešti įprastą Kristaus galvą ir padovanoto šį paveikslą naujai pastatytai bažnyčiai. Tačiau vos paveikslas atsirado jam skirtoje vietoje, – „teneatis risum, amici“¹² – Kristaus galva staiga išnyko ir vėl pasirodė asilo galva. Pakartotini bandymai baigdavosi taip pat – asilo galvos nebuvo įmanoma panaikinti iš jos vietos, o šventasis Lukas saugojo savo kūrinių ir po daugelio šimtmečių. Pagaliau visi buvo priversti palikti Kristui šį papuošalą ir paveikslas pradėjo daryti stebuklus bei tapo plačiai žinomas. Visi nepagydomi ligoniai čia atvykdavo ir ramiai palikdavo savo naštas prie stebuklingo paveikslas. Išivaizdavimas ir atsitiktinumas padėjo šiai apgavystei ir malones teikiantis paveikslas iki mūsų laikų išsaugojo savo stebuklingą galią. Jeigu tiek daug kojų ir rankų ir kitų žmonių negalavimų buvo pagydyta, kiek čia iš vaško pagamintų dalykėlių gulėjo prisiminimui ant altoriaus, tai vargšas stebukladaris buvo baisiai apgultas žmonių. Čia žmonės daug kartų šliaužia keliais aplink altorių ir atneša maloningajam paveiksliui savo aukas, tvirtai tikėdami, kad čia galima pagydyti ir būsimus nelaimingus atsitikimus ir ligas.

¹⁰ Liet. „susilaikykite nesijuokę“.

¹¹ Šią istoriją sugalvojo autorius, ketindamas pašiepti Katalikų Bažnyčią ir jos papročius. Paveikslas, kuriame vaizduojamas Nukryžiuotasis su asilo galva, Pažaislio vienuolyne nebuvo: *Pažaislio legendos ir tikrovė...*, p. 68.

¹² Liet. „susilaikykite nesijuokę, draugai“.

Kilnesni ir labiau verti, kad jais būtų žavimasi, yra puikūs dideli paveiks-lai pokalbių kambaryje. Tarp visų išsiskiria meistriškas kūrinys, kuris vaizduoja Kristų, kai jis būdamas 12 metų mokė šventykloje¹³. Aš nesu paveikslų žinovas ir nieko nesuprantu apie koloritą, laikyseną ir spalvų maišymą; tačiau pažvelgęs į šį paveikslą net ir diletantas negalėjo nesužavėti. Iškilioje vietoje stovi jaunas Kristus, gražus kaip serafimas; dangiška išmintis srūva ant jo iš aukštai; jo veidas spindi kilnia nekaltybe. Gali girdėti jį tariant žodžius, kuriais jis moko; atrodo, kad jo visa siela liepsnoja. Priešais jį sėdi senas žydas mokslininkas, kurio nuoširdumas atsispindi visoje jo esybėje; jis parėmęs galvą ranka atidžiai klausosi. Jo reikšminga šypsena rodo pritarimą mokačiajam dangiškajam vaikinui. – Visiška priešingybė yra kitas žydas, kuris šiek tiek nutolęs nuo pirmojo. Jis norėtų pasityčioti, tačiau to negali padaryti. Jaunojo oratoriaus žodžiai berods kelia jam susižavėjimą, tačiau jis jį slepia po niekinančiu šypsniu. Dar vienas, trečiasis, kupinas nuostabos ir susi-žavėjimo; pusiau pravira burna jis klausosi jaunojo kalbėtojo ir pasirenkęs puliti jam ant kaklo. Kiti žydai stovi įvairiomis grupėmis aplinkui ir skirtingai reiškia pritarimą ar priekaištavimą. Toli antrame plane, nutolęs nuo kitų, sėdi garbingas senis, ramiai žvelgia patenkintai šypsodamasis į gražų berniuko veidą, o jo akyse ryškėja kilnios sielos jausmai. Šis paveikslas prikaustė mano dėmesį beveik valandą ir privertė mane gėrėtis didžiu menininku, kuris sugebėjo suteikti savo kūriniumi tokį gyvą, kerintį žavesį. Vienuoliai nepastebi tokio grožio; jie per mažai žino, kad ką nors pajustų. Todėl jie net nežino dailininko pavardės, kuris suteikė šiam paveikslui gyvybę ir grožį. Jiems tik tiek žinoma, kad vienuolyno iškūrėjas jį parvežė iš Italijos, kurį laiką laikė savo galerijoje, o po to padovanojo vienuolynui. Mažes-nės vertės, bet pakankamai gražūs kiti paveiks-lai, puošiantys šią salę.

Kai aš lankiausi šioje nuošalioje vietoje, ilgai buvojau šimtamečių ažuolų pavėsyje ir leidau laisvai tekėti savo keistoms mintims, man atėjo į galvą kai kurios idėjos, kurias užrašiau ant savo lentelės ir iš kurių išėjo šis eilėraštis:

Vienatvei

Parašyta atsiskyrelių vienuolyno miške Lietuvoje

1. *Čia, kur pro tamsų mišką
Melancholiškai vos prasiskverbia šviesos spindulys,
Kur varpas iš netoli esančio vienuolyno
Liūdnai ir gąsdinančiai man skamba,
Kur šventame pavėsyje
Susijungia taika ir ramybė,
Kur viešpatauja pamaldūs jausmai,
Tegul bus ši daina tau, vienatve, pašvęsta!*

¹³ 1680 m. Michelangelo Palloni nutapytas paveikslas „Kristus tarp mokytojų“: *Pažaislio legendos ir tikrovė...*, p. 67.

2. *Vienatvė, tu drauge jausmų,
Kurie gražesni už gyvenimą,
Kur nesibaigiančioje sumaištyje
Nenaudingai prabėga valandos,
Kur pilni rūpesčių, baimės ir graužaties
Gerieji žmonės neturi ramios valandėlės,
Kur nesupratimas, neapykanta ir pasaulio apgaulė
Dažnai atsiranda mūsų kelyje!*
3. *Kas gi nepatyrė žemės vargų,
Kas neišgyveno nelaimių?
Ir kas gi netrokšta po sunkumų
Sugrįžti į tavo prieglobstį?
Ten, kur ant žalių kalvų
Mums pučia švelnus ilgesio kupinas vėjelis,
Kur, užmirštas viso pasaulio,
Išminčius niekada nebekankinamas nelaimių!*
4. *Mūsų geri senieji protėviai,
Nors ir naivūs, buvo mieli –
Jie patyrė pakankamai vargo,
Jiems teko pakelti pavydą ir pyktį,
Juos nuvargino tuščios linksmybės
Ir jie pagaliau troško ramybės ir taikos –
Nuoširdžiai džiaugdamiesi, be kartėlio,
Jie pasišventė tau, o vienatvė! –*
5. *Čia mažoje, niekieno nelankomoje celėje,
Kur niekada neprasiverždavo pavydo spindulys,
Kur ramiai bangavo sidabrinės bangos,
O jų visas gyvenimas buvo giedojimas –
Jų poreikiai buvo tyli palaima –
Jų džiaugsmas – rūpintis vargšais –
Laimingo brolio rankos paspaudimas
Jų širdims buvo pakankamas atlygis!*
6. *Vienatvė, tavo tyliame pavėsyje
Jie matė ramiai praeinančią savo gyvenimą –
Ką jie bebūtų iškentę dieną,
Jų paskutinės sutemos buvo gražios.
Sužavėti dangiškų minčių,
Jie matė nykstant žemiškus džiaugsmus,
Gaivinosi paskutiniais saulės spinduliais,
Užmigdavo kupini didelių vilčių.*

7. *Ach, geriausi mūsų darbai
Labai keičiasi!
Geriausi planai nepasiseka,
Kai mūsų nebėra čia, žemėje!
Kas beliko iš senojo kūrinio?
Veltėdžiai ir netekę šventumo ordinais,
Kur dėl ydų, išdidumo ir pertekliaus
Nuplėsiama garbė dangiško grožio paveikslui!*
8. *Ten, kur anksčiau turėjo viešpatauti ramybė,
Dabar apsigyveno blogo linkėjimas, neapykanta ir pavydas –
Kur anksčiau buvo dorybės,
Dabar vyrauja palaidas gyvenimas!
Kur brolių gerovei
Žmonės su džiaugsmu paaukodavo,
Dabar viskas pasmerkta žlugti –
Ir nutrūkęs jau gražus ryšys –*
9. *Tačiau neišnyko džiaugsmas,
Kurį suteikia vienatvė išminčiui –
Nors jis dažnai kankinamas neapykantos ir pavydo
Ir netenka, ką myli jo siela,
Tačiau čia, vidury miškų, jis atranda
Pagal senųjų protėvių papročius
Ramybę, kurios nesudrumsčia joks skausmas,
Ir didžiausią laimę – pasitenkinimą!*
10. *Čia, pasitraukęs į tylą,
Palikęs didžiojo pasaulio triukšmą,
Jis įkvepia gyvenimo džiaugsmo,
Kurį pažįsta tik nedaugelis.
Dievo palaima nusileidžia ant jo,
Jeigu tik jis ką nors gera padarė broliams,
Ir vakare jam akis užspaudžia amžinam poilsiui
Meilė ir draugystė! –*
11. *Vienatve, tavo tylių džiaugsmų
Aš ilgėjaisi, kai buvau mažas berniukas;
Tačiau aš mačiau, kaip vienas po kito
nuo manęs pasitraukė tavo džiaugsmai!
Kilnioji deive, paimk, paimk mane nuvargusį
Pagaliau į savo ramybės pavėsį,
Kad aš ateityje be širdgelos ir vargų
Keliaučiau nykiais gyvenimo kloniais!*

Lydimas generolo Obreskovo¹⁴ aš aplankiau generolą majorą Fensą¹⁵, kuris buvo apsistojęs Jonavos (Janow) miestelyje, 5 mylios nuo Kauno. Mes buvome nuoširdžiai priimti ir aš artimiau susipažinau su miela šeima. Generolas, 39 metų vyras¹⁶, mane priėmė geraširdiškai ir paslaugiai. Jis neblogai kalbėjo vokiškai, gražiai prancūziškai, šiek tiek itališkai, o geriausiai angliškai, nes jo gimtoji kalba buvo anglų. Gimęs anglu, jis tik 11 metų tarnavo Rusijos sostui. Retai esu sutikęs tokį vyrą, kuris prilygtų šiam savo širdies gerumu, tikru patriotizmu, žmonių meile ir malonių paslaugumu. Jis buvo apkeliavęs Italiją ir Prancūziją ir šiose kelionėse gerai susipažinęs su žmonėmis. Visose mokslo srityse jis turėjo bent paviršutiniškų žinių, todėl jam niekada netrūkdavo medžiagos pokalbiui. Jis žinojo tuometinės anglų valdžios klaidas ir jas peikė. Jis nebuvo despotizmo šalininkas, tačiau jis buvo prancūzų priešas, ką galima atleisti kaip nacionalinę neapykantą, tik Bonapartas¹⁷ ir Moreau¹⁸ buvo jo numylėtiniai – pirmasis dėl savo didvyriškų žygdarbių, o antrasis dėl savo meistriško atsitraukimo. Jis jautė ir elgėsi kaip žmogus, o jo siekiai buvo nukreipti ta linkme, kad savo gerumu atitrauktų savo pavaldinius nuo neteisingo kelio, į kurį jie buvo patekę. Tikrai, jeigu pakartotinė piktadarystė jį sunervindavo, jis imdavosi griežtumo. Tačiau tada būdavo nepajudinamas dėl savo priimto sprendimo. Jeigu jis pripažindavo suklydęs, tai to niekada nesakydavo, bet darydavo viską, kad ištaisytų savo klaidą. Jis visada elgdavosi sąžiningai, netgi jei tai jam ir kenkdavo. Rusijoje jis būtų seniai iškilęs, jei būtų galėjęs nusileisti iki pataikavimo ir nusizeminimo.

Generolienė, taip pat anglė, turėjo stiprių ir silpnų pusių. Ji buvo labdaringa, dosni, mėgo žmones ir teikė draugystei daug reikšmės – tačiau, kai tik ją apimdavo hipochondriška nuotaika, ji visa tai pamiršdavo ir labai susikrimtusi padarydavo tai, ko būdama šaltesnio proto nebūtų padariusi. Prie šių apskritai labai garbingų tėvų poros šliejosi keturi mieli, gerai išauklėti vaikai, kuriuos aš pamilau iš pirmo žvilgsnio.

Jonava yra nedidelis nereikšmingas kaimas, kuris nenusipelnytų miestelio vardo, jeigu Lenkijoje nebūtų dar daug vargingesnių vietovių tokiu pačiu pavadinimu. Tikrai maloni vieta prie Vilijos, gražiame slėnyje, žavingų kalvų apsuptyje paverčia šią gyvenvietę malonia vasaros poilsiaviete. Ji priklauso arkivyskupui

¹⁴ Turbūt Aleksandras Obreskovas, kuris 1793 m. dar buvęs Rusijos kariuomenės pulkininku rūpinosi Bresto vaivadijos bajorų paklusnumu imperatorei Jekaterinai II: R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius, 2003, p. 238.

¹⁵ Andrew Fenshaw (rus. Andrej Fenš, 1757–1828), Rusijos kariuomenės generolu majoru buvo nuo 1796 m. birželio 26 d. iki 1798 m. kovo 12 d., kuomet gavo generolo leitenanto laipsnį: Словарь русских генералов, участников боевых действий против армии Наполеона Бонапарта в 1812–1815 гг. / http://www.museum.ru/museum/1812/Persons/slovar/sl_f01.html (žr. 2015 03 03).

¹⁶ 39 metai generolui A. Fenshaw suejo 1796 m.

¹⁷ Napoleonas Bonapartas (1769–1821).

¹⁸ Jeanas Victoras Maria Moreau (1763–1813).

Kosakovskiui¹⁹, kuris paskutinės revoliucijos metu tapo liaudies įniršio auka ir mirė nusikaltėlio mirtimi. Jis mirė ne be kaltės, kad ir kaip jį užstotų jo gynėjai. Gali būti, kad buvo mažiau nusikaltęs nei jo brolis, išdavikas etmonas²⁰, kuris taip pat gavo savo atpildą nuo liaudies rankos, tačiau ir šis vyskupas retai buvo teisingo reikalo pusėje – ir kaip buvo galima to laukti iš žmogaus, kurio visa šeima naudojosi Rusijos auksu, o tėvynės gerove visai nesirūpino? – Etmonas buvo visų pirmiausias, po jo sekė vaivada²¹, arkivyskupas²² ir kaštelionas²³. Pastarasis buvo mažiausiai kaltas, todėl ir išliko gyvas. Tačiau ir vaivada, pagrindinis kaltininkas, buvo išgelbėtas ir dar ir dabar ramiai mėgaujasi atlygiu už savo gėdingus darbus.

Arkivyskupas, jau beveik senelis, užuot klausęs savo širdies balso ir padėjęs nuskriaustiesiems, parėmė išdavikų reikalą ir jeigu jis kartu su jais neveikė, tai nutylėjo jam žinomą klaidą, dėl kurios grėsė tėvynės perversmas. Vis dėlto, jeigu tai buvo tik silpnybė, dėl kurios jis taip elgėsi, nes pikadaryste aš to negaliu pavadinti, kadangi aš žinau jo savybes, kurios būdingos kilniam žmogui, bet ir ši silpnybė tokiam iškiliam vyrui neatleistina! – Tačiau jis nusidėjo ir baisiai išpirko savo kaltę! Ramybė jo pelenams. Daugelis, kurie buvo daug aršesni nei jis, aukščiausio rango šetonai, kurie nusikalstamai siautėjo nelaimingoje tėvynėje, pasinaudodami klaida ir apgaule išsisuko nuo besitvenkiančio liaudies pykčio ir dabar mėgaujasi gėdingais savo išdavysčių ir savo pelno rezultatais, gyvendami pertekliuje Rusijos globoje.

Arkivyskupas²⁴ daug kam padarė labai daug gero. Jis buvo labai žmogiškas ponas savo pavaldiniams; su neapsakomu malonumu jis ieškodavo būdų, kaip savo valdų gyventojus padaryti kiek įmanoma laimingesnius. Nė vienas iš jo pavaldinių negali pagalvoti apie jį be ašarų; kiekvienas jį giria kaip švelnų tėvą, kaip gerą poną, kaip ištikimą draugą ir kaip mielą asmenį, kurio elgesys buvo ypač malonus. Kai jis apsilankydavo Jonavoje, tai visai apylinkei buvo šventė, tada jis visur dalinosi savo džiaugsmu ir jautėsi nuoširdžiai pamalonintas, jei visur matydavo tik linksmus veidus. Miestelio gyventojai būdavo kviečiami pas jį su žmonomis ir vaikais ir čia jie turėdavo būti džiaugsmingi ir linksmi. Jo buvimas niekieno nevaržė. Jis pats įsimaišydavo į linksmiausių būrį, šokdavo su jais, linkėdavo jiems sveikatos, dalino jiems pinigus, kalbėjosi su jais apie jų namų ūkį, apie jų amatą, pataisydavo juos, jeigu jie skųsdavosi, duodavo stokojantiems iš anksto atlyginimą ir nieko labiau nenorėjo, tik kad jo gerumas aplink jį suburtų tik darbščius, stropius piliečius. Daug niekšų pasinaudodavo jo gerumu, nustumkdavo iki apgavysčių, pasisavinavo didelę pinigų sumą ir pabėgdavo. Jis jų niekada nepersekiodavo, nes jis vis surasdavo pakankamai tokių, kuriuos savo humanišku galėdavo atvesti į

¹⁹ Livonijos vyskupas Juozapas Kazimieras Kosakovskis (1738–1794).

²⁰ LDK didysis etmonas Simonas Kosakovskis (1741–1794).

²¹ Vitebsko ir Breslaujos vaivada Mykolas Kosakovskis (1733–1798).

²² Livonijos vyskupas Juozapas Kazimieras Kosakovskis (1738–1794).

²³ Livonijos kaštelionas Antanas Kosakovskis (1735–1798).

²⁴ Livonijos vyskupas Juozapas Kazimieras Kosakovskis (1738–1794).

gerą kelią, iš pasileidėlių tapdavo geri stropūs piliečiai, patobulindavo savo darbus ir pagerindavo savo namų ūkį. Kol jis buvo gyvas, nė vienas Jonavos gyventojas nekeitė vargo. Su vokiečiais, kuriuos jis pasikvietė ir kurie įkūrė mažus medžiagyvū ir audimo fabrikus arba užsiėmė kitais amatais, jis elgėsi pagarbiai ir draugiškai, tarsi jie būtų lygūs su juo! Jis atsilygindavo už darbą ir kruopštumą. Jo pastangos nenuėjo veltui. Kol jis buvo gyvas, jo duriai vis labiau klestėjo, o aplink jį viskas vis labiau smuko. Jo pavaldiniai buvo geri, patenkinti žmonės, o kaimynai turėjo užsispyrusius vergus. Jo mirtis sugriovė gražius planus dėl žmonių gerovės, kuriuos jis buvo susikūręs. – Toks buvo žmogus savo asmeniniame gyvenime, kuris turėjo nukraujuoti kaip neprotingas politikas. Tai neturėtų būti apologija, nes aš nepateisinu jo nusikaltimų. Ko aš tikrai norėčiau: kad kiekvienam vyrui, kurio gyvenimas arba mirtis buvo keisti, nebūtų vien priekaištaujama dėl jo nusižengimų, tačiau būtų išsaugotos ir jo asmeninės dorybės ateities kartoms.

Širdies gerumu ir kilnumu gerokai nuo jo atsilieka jo brolis vaivada²⁵, kuris dar gyvas ir pasisavino dalį savo nelaimingo brolio dvarų. Šis buvo ne tik tėvynės išdavikas, plėšikaujantis tigras, bet dar ir barbaras savo pavaldiniams, bjaurybė, kokį sunku surasti pasaulyje. Po gerumo kauke jis slepia savo širdies klastą, nėra ištikimas nei draugams, nei priešams, neapsakomai neapkenčia ir stengiasi kiekvienam pakenkti. Jo išdidumas nežino ribų, dėl savo arogancijos jis visus niekina. Jau prasidėjęs paskutinėi revoliucijai²⁶, liaudis jį buvo sučiūpusi, jau jis turėjo nukraujuoti kaip teisinga savo nusižengimų auka, tačiau jį „išgelbėjo“ sūnus²⁷. Šis kilnus jaunuolis, pilnas entuziazmo dėl [Tado] Kosciuškos planų, nuskubėjo pas šį generolą, pasižymėjo kaip patriotas, revoliucinėje kariuomenėje buvo paskirtas brigados generolu ir taip išgelbėjo savo tėvo galvą. Kosciūška pralaimėjo; jaunas Kosakovskis pasitraukė. Jis grįžo į savo tėvynę ir šis savo tėvo ir savo šeimos gelbėtojo laukė padėkos, tačiau jam buvo atsilyginta nedėkingumu. Jis buvo niekinamas, nes jis kovojo po Kosciuškos vėliavomis, jis buvo vadinamas revoliucijos generolu ir jam vos leido apsisototi tėvo name. Ši panieka tęsiasi ir toliau ir klastingas tėvas, kuris sūnui turėtų būti dėkingas už savo gyvybę, laisvę ir dvarų bei garbės išsaugojimą, yra aršiausias iš visų.

Visiška šio pabaisos priešingybė yra jo vyriausiasis brolis²⁸, beveik 80 metų senis. Ir jis buvo įtrauktas į tą nelaimingą šalies išdavystę, kurią vykdė jo šeima: tačiau jis niekada nebuvo aktyvus, laikėsi nuošaliai ir leido vystytis įvykiams. Žinoma, būtų buvę geriau, jei jis būtų tam priešinęsis. Liaudis pripažino jo gerą elgesį ir paliko jį ramybėje. Šio kilnaus vyro charakteris toks pat kaip ir arkivyskupo. Ir jis teikia savo pavaldiniams malonių ir kiek galėdamas stengiasi palengvinti jų dalį.

²⁵ Vitebsko ir Breslaujos vaivada Mykolas Kosakovskis (1733–1798).

²⁶ T. y. 1794 m. sukilimui.

²⁷ Juozapas Dominykas Kosakovskis (1771–1840).

²⁸ Livonijos kaštelionas Antanas Kosakovskis (1735–1798); jis buvo 2 metais jaunesnis už savo brolių Mykolą. Priešingai nei rašo C. Feyerabendas, Mykolas Kosakovskis buvo vyriausiasis brolis.

Jo pastangos, kurioms revoliucija nepakenkė, pasiekė norimą tikslą. Jo durvas, kuriame jis gyvena, toks klestintis, kaip joks kitas šiose apylinkėse. Gerovė jaučiama visur, vos įžengi į durvą. Graži, tiesi gatvė eina per vidurį. Pastatyta daugybė namų, vienodo dydžio ir vienodai nudažyti. Čia gyvena beveik vien vokiečiai, kurie puikiai gyvena iš įvairių mažų manufaktūrinių darbų ir amatų. Dvaro savininkas paremia juos, kur reikia, ir pritraukia dėkingus žmones, kurie net negalvoja jį palikti. Bažnyčia yra puiki ir visai neseniai pastatyta. Jos grožis, dydis, modernus statybos stilius, nuostabūs paveikslai ir jos puošnumas – visa tai verčia dar labiau stebėtis, nes tokių dalykų retai sutiksi dvaruose. Šiuo metu čia dar daug ko trūksta, kol šis statinys bus visiškai baigtas. Kašteliono gyvenamasis namas nėra tikri rūmai, nors jis čia taip vadinamas; tačiau tai yra gražus, didelis, švarus, patogus ir skoningas pastatas, kuris visiškai atitinka paskirtį, dėl kurios jis buvo pastatytas. –

Aš dar turiu kai ką pastebėti apie etmono našlę, gyvenančią viename dvare šiose apylinkėse. Nepaisant to, kad šiai moteriai apie 60 metų ir ji valdo baisiai didelį turtą, tačiau ji gyvena nepaprastai kukliai. Jos namas panašus į elgetos būstą. Dvi suplyšusios kėdės, nešvari lova, senas klibantis stalas ir pora storai geležimi apkaustytų skrynių, kuriose tikriausiai saugomi jos pinigai, – tai pagrindinės jos kambario puošmenos. Aplinkui ją viešpatauja didžiausia netvarka ir nešvara. Jeigu ji ką nors pakviečia vaišėms, tai kiekvienas norėtų neturėti šios garbės, nes netik kad dėl apgailėtino valgio jis nepasisotina, tačiau jis dar ir turi leisti prievartauti savo ausis nepakeliamai nuobodžių šios nekasdieniškos damos plepalų. Po to keletą dienų jis nenori jos matyti. Be viso šito, ji dar ir beprotiškai išdidi ir ši aistra, be abejonės, sukelia ir dažnus nesiorientavimo tikrovėje priepuolius, kurie jai pasitaiko. Nors ji vis dar nešioja gedulą dėl savo nelaimingo vyro, tačiau tai ji daro ne dėl ištikimo prisirišimo prie velionio, o dėl ekonominių sumetimų.

Tuo metu, kai aš buvau Jonavoje, buvo atvežtas nelaimingojo etmono²⁹ lavonas, kad jis būtų palaidotas čia esančioje šeimos kriptoje³⁰. Bažnyčioje atidarė karstą. Tai buvo šlykštus, baises vaizdas! Aš jo amžinai neužmiršiu! –

Beje, arkivyskupas Jonavoje pastatė keletą žavingų pastatų, bet jie visi nebaigti ir po truputį nyksta. Dėl to labai gaila! Jeigu nelaimėlis būtų ilgiau gyvenęs, tai jis būtų šį miestelį pavertęs visos Lietuvos rojumi. Jo skonis tokiuose pastatuose atrodo buvęs ne toks blogas! –

Iš čia aš išvažiavau su vienu pažįstamu į Ukmergės (Willkomircz) miestelį. Miesteliūkštis nėra to vertas, kad būtų paminėtas, nors tai buvęs apskrities miestas. Jis yra prie upelio, kuris vadinasi Šventoji upė. Tačiau ši Šventoji upė čia bjauriai paniekinta. Tai visokių nešvarumų kloaka, kuriuos sumeta žydai ir krikščionys. Niekada nemačiau nešvaresnės vietovės, kaip šis miestelis, nors apylinkės nėra nemalonios. Su mase čia gyvenančių žydų būtų galima tręsti laukus; jau net riebus nešvarumai, kurie prilipę prie jų drabužių ir kūno, leidžia juos tam panaudoti. –

²⁹ LDK didysis etmonas Simonas Kosakovskis (1741–1794).

³⁰ S. Kosakovskio palaikai buvo atvežti iš Vilniaus ir perlaidoti Jonavos bažnyčioje 1795 metais: V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, p. 747–748.

Generolo majoro Fenšo namuose aš pasilikau keletą savaitių, čia susipažinau su majoru Erichsonu, mielu, linksmu vyru, ir su daugiau garbingų ir negarbingų karininkų, su kai kuriais užmezgiau tikrą draugystę.

Niekada nepamiršiu tarp kitų mielo kapitono Harpe, kuris man buvo kaip žmogus malonus, o dėl savo likimo vertas pagarbos. Šis gerasis vyras buvo mirtinai sužeistas mūšyje prie Vilniaus. Niekas į jį nekreipė dėmesio. Daug valandų jis gulėjo mūšio lauke. Pagaliau jį įkėlė į vežimą, kur kiekvienas krestelėjimas didino jo kančias, ir nuvežė už kelių mylių į stovyklą. Kai jis ten atvyko, nebuvo pakankamai felčerių, kad pasirūpintų sužeistuoju. Todėl jis visą naktį turėjo kankinamas baisių skausmų gulėti savo vežime, šiaip taip perrištas, kol jam kitą rytą tinkamai apžiūrėjo žaizdas ir sutvarstė. Tokia tvarka rusų armijoje; ir vis dėlto carienė šiai sričiai išmoka nepaprastai didelę pinigų sumą; ir jos pagirtinas rūpestingumas nukreiptas į tai, kad jos gražiame Peterburgo institute sumanūs vyrai būtų rengiami šiai specialybei. – Nelaimingasis kapitonas buvo išgydytas. Randai, kurie jam liko, daro garbę jo didvyriškumui – tačiau neatsakingas nerūpestingumas, dėl kurio jis nusilpo daugiau nei nuo žaizdų, pakenkė jo šiaip geležinei sveikatai ir jį padarys anksti invalidu. – Šis kilnus vyras parodė man draugiškumą, kuris buvo nesavanaudiškas ir nuoširdus – ir tarp gerų žmonių, kuriuos aš sutikau, jis užima mano širdyje svarbią vietą! –

Po daugelio savaitių, praleistų Jonavoje, aš grįžau į Kauną, susidėjau savo bagažą ir rytoj iškeliauju į Gardiną.

Iš vokiečių kalbos vertė
Sigita BARNIŠKIENĖ

